

लैङ्गिक विभेदले छात्राको सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा
व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय

वर्ष Ed. ५९८ विषयको आंशिक आवश्यकता

पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

कृष्णप्रसाद दुलाल

क्याम्पस रोल नं. : २९३

परीक्षा रोल नं. : २१४०४८५ / शै.स. २०६६

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं. : १२१०६-२५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत शोधपत्र (५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिको निमित्त प्रस्तुत छात्राको सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक विभेदको प्रभाव नामक यस अध्ययन कार्यलाई पुरा गर्न शोधपत्रको प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिइ आवश्यक मार्गनिर्देश गर्नु हुने शिक्षा विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ, शि. सहायक भोजराज घिमिरे, उप-प्राध्यापक गणेश दाहाल तथा शि. सहायक खगेन्द्र लुईटेलप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

यस अनुसन्धान कार्य सुधार्ण महत्वपूर्ण सल्लाह, सुभाष एवं आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोध निर्देशक शिक्षा विभागीय प्रमुख उप.प्राध्यापक श्री.लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहान्छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा आवश्यक शैक्षिक सामाग्री उपलब्ध गराइ सहयोग गरिदिनु हुने आदरणीय गुरु श्री भोजराज घिमिरेप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु र आवश्यक सरसल्लाह, सहयोग एवंम प्रोत्साहन गर्नुहुने जमुना तिमिसना, भगिरथ गिरी लगायत सम्पूर्ण साथीहरूलाई धन्यवाद नदिइरहनपनि सक्तिन । यसैगरी अध्ययन कार्यका लागि छनौट गरिएका मोरङ जिल्ला अन्तर्गत इन्द्रपुर स्रोत केन्द्रका श्री कसेनी उच्च.मा.वि.बुधवारे-८, श्री भगवती उच्च मा.वि. बेलवारी-३, श्री सुकुना उच्च मा.वि. इन्द्रपुर-३ र शिक्षा निकेतन मा.वि. मृगैलिया-९ का विद्यालय प्र.अ., सहयोगी शिक्षक, शिक्षिका, विद्यार्थी, अभिभावक सबैमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु । त्यसरी नै भाषिक शुद्धा-शुद्धी हेरी सहयोग गर्नुहुने प्रभुराम आचार्य सरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै उपयुक्त वातावरण मिलाई अध्ययन गर्न सहयोग गर्न प्रोत्साहन गरि रहनुहुने आदरणीय माता श्री कृष्णमाया दुलाल, श्रीमती देवी आचार्य लगायत सम्पूर्ण

परिवारका सदस्यलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा शोधपत्र प्रतिवेदनको टाइप तथा प्रिन्ट गरी सहयोग गर्नुभएकोमा DG World का श्री प्रकाश राईलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२०६८

कृष्णप्रसाद दुलाल

बेलवारी

शोधसार

“छात्राको सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक विभेदको प्रभाव” नामक यस शोध अध्ययनले छात्राको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था चित्रण गरेको छ। छात्राको सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक विभेदको प्रभावको विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

यस अनुसन्धानको ढाँचा गुणात्मक र परिमाणात्मक दुवै मिश्रित किसिमको रहेको छ। यस अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्नका लागि मोरङ जिल्लाको इन्द्रपुर स्रोतकेन्द्रका सबै सामुदायिक मा. वि. लाई जनसङ्ख्या मानी उद्देश्यमूलक नमूना छनौट र सम्भावनायुक्त नमूना छनौट विधिका आधारमा सर्भेक्षण फाराम, प्रश्नावली, अभिलेख अध्ययन, अनुसूची, छलफल, अर्न्तवार्ता जस्ता साधनहरूको प्रयोग गरी समय, आर्थिक पक्ष, भूगोललाई ध्यानमा राखी इन्द्रपुर स्रोतकेन्द्रका चार सामुदायिक मा. वि. का एक छात्रा र एक छात्रले २०६७ सालको नियमित तर्फको प्रवेशिका परीक्षा अन्तर्गत गणित विषयमा प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कलाई आवश्यकता अनुसार तालिका, वृत्त चित्र, स्तम्भ चित्र, प्रश्नावली, गुणात्मक, वर्णनात्मक प्रकृयाबाट निष्कर्षमा पुगिएको छ।

यस अध्ययनबाट छात्रहरूको औसत सिकाइ उपलब्धि २९ प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने छात्राहरूको २७.५ प्रतिशत मात्र औसत उपलब्धि रहेको देखिन्छ। गणित विषयमा छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको सिकाइ उपलब्धि कमी रहेको पाइन्छ भने तुलनात्मक रूपमा छात्रहरू भन्दा छात्राहरू कम विद्यालय कक्षा उपस्थिति रहेको देखिन्छ। छात्राहरूको सङ्ख्यात्मक अवस्था बढी रहेको, पितृसत्तात्मक सामाजिक संरचना, विधार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षकहरू नभएको, कक्षाकोठाको

व्यवस्थापनमा कक्षा शिक्षकबाट कम ध्यान दिइएको, अतिरिक्त क्रियाकलापलाई कम महत्व दिइएको, साँघुरो खेल मैदान भएको, शैक्षिक सामाग्रीको कम प्रयोग भएको, गरेर सिकको सिद्धान्तलाई कम महत्व दिएको पाइन्छ ।

लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गरी सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्न छोरीहरू प्रति सकारात्मक सोचको विकास गर्ने, घरायसी बोझ कम गर्ने, ऐन नीति नियममा विशेष व्यवस्था गर्नु पर्ने, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई बढी प्रभावकारी बनाउनु पर्ने, छात्राहरूलाई विशेष सुविधा र अवसर प्रदान गर्ने, विद्यालयमा छात्राहरूका लागि आवश्यक सुविधाहरू उपलब्ध गराउने, कक्षाकोठा व्यवस्थापन र शैक्षिक सामाग्रीको प्रयोगलाई विद्यालय प्रशासनबाट प्रभावकारी बनाउनु पर्ने, तालिम प्राप्त शिक्षक र गुणस्तर शिक्षामा जोड दिनुपर्ने, स्थानीय सङ्घ संस्था र निकायहरूको भूमिकालाई बढी प्रभावकारी बनाउनु पर्ने, विद्यालय र अभिभावक, अभिभावक र शिक्षक बीचको सम्बन्धलाई गाढा बनाउनु पर्ने । लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गरी सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न सके देश विकासका लागि आवश्यक जनशक्ति प्राप्ति भई समुन्नत, समतामूलक समाज निर्माण गर्न सकिने देखिन्छ ।

विषयसूची

	पेज नं.
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृत पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv-v
विषय सूची	vi-viii
चित्र सूची	ix
तालिका सूची	ix
संक्षिप्त शब्दावली	x

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	६
१.६ अध्ययनको परीसीमा	६
१.७ सम्बन्धित शब्दावलीको परिभाषा	७

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१५

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१७
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	
३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१८
३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१८
३.२.१ जनसङ्ख्या	१८
३.२.२ नमूना आकार	१८
३.२.३ नमूना छनौटको विधि	१९
३.२.४ नमूना छनौटको आधार	१९
३.३ अनुसन्धानका साधन	२०
३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरू	२०
३.४.१ प्राथमिक स्रोत	२०
३.४.२ द्वितीय स्रोत	२०
३.५ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	२०
परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा विवेचना	
४.१ सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	२१
४.१.१ लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीहरूको प्रवेशिका परीक्षामा औसत उपलब्धी	२३
४.१.२ लैङ्गिक आधारमा गणित विषयको सिकाइ उपलब्धि	२५
४.१.३ जातीय आधारमा सिकाइ उपलब्धि	२६
४.२ लैङ्गिक आधारमा सिकाइ उपलब्धिको विश्लेषण	२८
४.२.१ छात्राहरूको सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक विभेदको प्रभाव	२८
४.२.१.१ भौतिक पक्ष	२९
४.२.१.२ लैङ्गिक पक्ष	३०

४.२.१.३ शैक्षिक पक्ष	३२
४.२.२ छात्राहरुको सिकाइ उपलब्धिमा अभिभावक पक्षले पार्ने प्रभाव	३५
४.२.२.१ पारिवारिक पक्ष	३५
४.२.२.२ सामाजिक पक्ष	३७
४.२.२.३ शैक्षिक पक्ष	३८
४.३ छात्राहरुको सिकाइ उपलब्धिका समस्याहरु	४०
४.३.१ विद्यालय प्र.अ. बाट औल्याइएका समस्याहरु	४१
४.३.२ विद्यालय अभिभावकबाट औल्याइएका समस्याहरु	४१
४.३.३ छात्र र छात्राहरुबाट औल्याइएका समस्याहरु	४२
४.४ छात्राहरुको सिकाइ उपलब्धि बढाउने उपायहरु	४३
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव	
५.१ प्राप्ति	४५
५.२ निष्कर्ष	४६
५.३ सुझाव	४७
सन्दर्भ सामाग्री	
अनुसूची	

तालिका सूची

तालिका नं. १ : छनौटमा परेका विद्यालयहरूको लैङ्गिक आधारमा सिकाइ उपलब्धिको अवस्था विवरण	२३
तालिका नं. २ : छनौटमा परेका छात्र/छात्राहरूको प्रवेशिक परीक्षाको, औषत उपलब्धि अवस्था	२५
तालिका नं. ३ : छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूले लैङ्गिक आधारमा गणित विषयमा प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धि विवरण	३०
तालिका नं. ४ : छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूको जातीय आधारमा सिकाइ उपलब्धि अवस्था	३४
तालिका नं. ५ : भौतिक पक्ष	३४
तालिका नं. ६ : लैङ्गिक पक्ष	३४
तालिका नं. ७ : शैक्षिक पक्ष	३४
तालिका नं. ८ : पारिवारिक पक्ष	३४
तालिका नं. ९ : सामाजिक पक्ष	३४
तालिका नं. १० : शैक्षिक पक्ष	३४
तालिका नं ११ : छात्राहरूको सिकाइ उपलब्धि बढाउने उपायहरूको लागि	३४

सोधिएका प्रश्नावलीमा आएका जवाफहरू

संक्षिप्त शब्दावली

प्र.अ. :	प्रधानाध्यापक
वि. :	विद्यालय
उ.प्र. :	उत्तीर्ण प्रतिशत
मा.वि. :	माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि. :	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
एस.एल.सी. :	विद्यालय प्रवेशिका प्रमाणपत्र तह
व. :	वहादुर
गा.वि.स. :	गाउँ विकास समिति
उ.सं. :	उत्तीर्ण संख्या
सं. :	संख्या

चित्र सूची

	पेज नं.
चित्र नं. १ : छनौटमा परेका विद्यालयहरूको लैङ्गिक आधारमा सिकाइ उपलब्धिको स्तम्भ चित्र	२३
चित्र नं. २ : छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूको लैङ्गिक आधारमा गणित विषयमा प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धिको वृत्त चित्र	३४
चित्र नं. ३ : सिकाइ उपलब्धि वृद्धिगर्ने उपायहरूको लागि सोधिएका प्रश्नहरूमा आएका जवाफहरूको वृत्त चित्र	४५